

ISTORIA

LUI

ȘTEFAN-CEL-MARE

POVESTITĂ NEAMULUI ROMĂNESC

DE

N. IORGA

Și tipărită pe cheltuiala Ministeriului de Instrucție Publică

BUCUREȘTI

—

MINERVA, INSTITUT DE ARTE GRAFICE ȘI
EDITURĂ STR. REGALĂ No. 6 (HOTEL UNION)

—

1904

I.

Țara Romînilor, Țara-Românească.

Tot pămîntul din care neamul românesc făcea prin cea mai iubită muncă a sa să răsară an de an holdele hrănitoare, tot pămîntul prin buruienile și înalta iarbă a căruia rătăciau turmele supuse până la piatra goală a munților ocrotitori, toată marginea de mal unde coliba pescarului domnește marele drum de ape al Dunării, toată pădurea nesfîrșită, lungă de zile întregi, în care se înfunda pasul de pîndă al vînătorului, a cărui săgeată făcea să se spulbere un praf de frunze și crengi, — se chema pentru toți aceia cari, de pe la anul 1000 până astăzi, vorbesc cam ca și noi acum limba românească : pămîntul Romînilor, Țara-Românească.

Întinsa, felurita, bogata, măreața și fericita Țară-Românească își avea fruntea de stîncă în Munte, pe care străinii și oamenii învățați îl numesc Car-

Respect pentru oameni și cărți

patul, dar care pentru noi n'a avut și n'are nevoie de alt nume, pentru că e *singurul* munte al nostru. Picioarele i se scâldeau în Dunărea largă, spre care curge toată viața riurilor noastre, Dunărea împărătească ce le duce pe dîsele și ne îndreaptă pe noi spre Marea-Neagră, care, în seninul tăcut al feței sale albastre din zilele bune, în vâlmășagul de valuri verzi și sure vuind în zilele de furtună, pare că înfățișează sufletul de strașnică minie, ce se împacă însă într'un zîmbet de căință și de iertare, al poporului nostru. Un braț atinge rîpa neprietenoasă, săpată în scorburî lutoase, a Nistrului, ce se coboară arcuindu-se spre Mare, ceva mai departe decît gurile Dunării, cu care n'a voit să se amestece, ca Prutul și ca Siretiul, totuși frați buni cu dînsul. Cellalt ajunge pînă la Tisa leneșă, darnică din apele sale încete, mîloase, Tisa galbuie fără de termuri.

De la înălțimile Maramureșului, goale sau înveșmîntate în haina verde a pășunilor, pînă la dunga lată a Dunării, de la șesurile în care lunecă spre Tisa Someșul, Crișurile unite, Mureșul, pînă la prăpastia umedă a Nistrului se întinde, verde în primăvară, aurie în lumina roditoare a verii, neagră ca un pustiū, albă ca un cîmp de ghiață și zăpadă din lumile sterpe ale Miază-Noptii, iarna, Țara-Românească.

Alte neamuri, pe care le-aū adus întîmplările războaielor sau ale năvălirilor, aū împărțit largul ei cuprins, fiindcă fiecare din ele n'a ajuns să stă-

Respect pentru oameni și cărți

pinească decît o parte din moșia noastră. Unguriî aũ numit Ardeal cetatea Carpaților în povîrnișul ei de sus, Tatarii aũ zis Bugeac cîmpiilor netede de la Dunărea-de-jos, Bulgarii, de bună seamă, aũ numit Vlașca acea parte din margenea Dunării unde aũ izbutit să locuiască; mai tîrziu, cînd Nemții, Rușii aũ smuls bucăți din vechea Moldovă, ei li-aũ zis cu nume de osebire, care trebuiaũ să șteargă amintirea de veacuri a Moldovei, a Romînimii: Bucovina, Basarabia.

Romîniî n'aũ știut însă în țara lor decît de văile rîurilor, în jurul cărora ei mărgeniaũ o țară mai mică: o Țară a Oltului lîngă lungul rîu harnic, o țară a Crișului, a Mureșului, un ținut al Someșului, al Tîrnavelor acolo unde străinii găsise un «Ardeal»; Țara Bîrsei, lîngă culmile Carpaților, unde se strecura un riuleț de munte, Țara Hațegului, după numele ce a trebuit să aibă altă dată Streiul de astăzi. Apoi, dincoace de culmile Muntelui, și o Țară a Jiiului, o Țară a Moldovei, și așa se va mai fi zis și altora, fiecareia după puterea neadormită a rîului său.

În toată Țara-Romănească, și lîngă o apă și lîngă alta, erau sate statornice și stîne schimbătoare. Satul se ascundea în văile păzite, care nu se văd, în hățîșul bălților care taie drumul străinilor; ici și colo în muntele înalt, până la care nu poate răzbate decît cine-l cunoaște bine; în șes, aproape de rîuri, satele se făceau una cu pămîntul, coborîndu-se în peșterile bordeielor, sau se răzimaũ de

Respect pentru oameni și cărți

frunzișul apărător al pădurii fără drumuri. Ele aveau o bisericuță de lemn și un popă care știa ce este o carte și învățase să cetească, și une ori chiar să scrie, și un scaun de judecată, pentru pământ și moștenire mai ales, căci, în alte împrejurări, pedeapsa hoțului știa s'o dea păgubașul, pedeapsa uci-gașului o săvârșiau rudele mortului. Județul acesta îl ținea bătrînul jude, zis și vătăman în unele părți, aproape de Ruși, și cinstit une ori pretutindenă cu titlul de cnez, Domn. Hotărîrea lui și a *juraților* ce-l încunjurau era totdeauna părintească, pentru că părțile ce veniau înaintea Scaunului său de pajiște sau de prispă erau tot rude mai tinere, satul întreg avînd totdeauna același strămoș, de la care rămăsesese pămîntul, împărțit numai întru cît se găsia de nevoie, și înfățișat, în toate drepturile sale, de acest jude sau vătăman pe care-l învățase viața. Cînd venia primejdia și ea se putea înlătura mai bărbătește decît prin fugă, sătenii de la munte grămădiau bolovanii cari trebuiau să cadă în strășnică grindină asupra năvălitorului; cei din codri tăiau bătrîni stejari înțînîndu-i numai în coajă; iar cei mai puțin apărați din «oamenii țerii», din țerană, luaū în mîni coasele care seceraū picioarele cailor, măciucile care turtiau țeasta fiarelor, și cu atît mai lesne a vînătorilor de pămînt străin, și arcurile care făceau să zboare stoluri ucigătoare de săgeți înveninate. În asemenea încercări, juzii mergeau în frunte la judecata lui Dumnezeu.

Peste multe sate ale cnejilor se întindea schip-

Respect pentru oameni și cărți

trul de pace, sabia ocrotitoare și călăuză a Voevodului, — Domn într'un înțeles mai mare. Erau Voevozi de văi, ca în Apusul Ardealului, în șesul Tisei; erau Voevozi de munte, ca la Bereg și în Maramureș, erau Voevozi de plaiuri ca Litovoii și Bărbat, Oltenii, ca Seneslav Argeșeanul, pomeniți cu toții în al XIII-lea veac, când Romîniî începeau a se strînge și a-și da samă de puterea pe care o cîștigă astfel. Voevodul ridica dijma de la cei apărați de dînsul; își avea cetatea în locuri bine asigurate; el își ținea diacul de slavonește, care scria cărți pecetluite și împodobite, în limba învățată a timpului; el avea legături cu străinătatea, care-î știa de nume. Din acești Voevozi trebuiau să se desfacă, după dovezi îndestulătoare de destoinicie cuminte și vitează, Domniî de mai tîrziu ai pămîntului nostru.

Străinii cari ajunsese să ne stăpînească *numai* pentru că eram risipiți, trebuise să recunoască pe alocurea Voevodatul nostru, care putea alcătui singura legătură adevărată între dînșii și supușii de limbă românească. Ungurii păstrase un Voevod în Ardeal, dînd sub ascultarea lui tot Ținutul: cînd se întinseră dincoace de munți, ei recunoscură pe cnejii cu putere de Voevod, ca un Ioan, un Fărcaș, tot din veacul al XIII-lea, pe Voevozii deplinî, ca Litovoii și Seneslav. Marele rege ungur Ludovic, de neamul său un Frances din depărtatul regat de cucerire al Neapolei, acest nou întemeietor al Ungariei decăzute, îngădui Romî-

Respect pentru oameni și cărți

nilor din Miazănoapte, cari păziau un hotar rîvnit și de Litvanî, și de Polonî, să-și păstreze cnejii și Voevozii de cari din străvechi timpuri erau deprinși să asculte. Cînd, pe la jumătatea acestui veac al XIV-lea în care el stăpînia peste Unguri, o ieșire războinică a căpitanului de margene ce era la Răsăritul Regatului comitele Secuilor, căruia i se supusese de Ludovic și Sașii din Bistrița și cei din Brașov și Maramureșul întreg, răspinse pe Tatarî, său mai curînd îi împiedecă de a mai veni în munte ca să-și iea birul și să pedepsească pe cei ce nu voiau său nu puteau să-l dea, — asupra Romînilor, de curînd cucerîți, între Carpați și Siretiu, se numi un Voevod, de loc din Maramureș, unde ai săi fusese cnezî: Sas, fiul unui Dragoș.

Pe atunci prefaceri mari se săvîrșise în toată Romînimea ce nu era încă supusă de Unguri. Încă de la începutul veacului, un urmaș al lui Seneslav, prin fiul său poate, Tihomir: Basarabă — nume de botez obișnuit pe acele vremi și pe plaiuri, și în părțile vecine ale Ardealului, și în Moldova chiar, — unise în mîna sa puternică amîndouă malurile Oltului și cutezase a-și zice singur stăpînitor neatîrnat, singur Domn al tuturor Romînilor, Mare-Voevod al *Țerii-Românești* întregi. El bătuse pe Unguri în 1330, dovedise astfel că are drept la acest titlu de mîndrie, și urmașul său Alexandru se vedea a fi un vrednic apărător pentru o tînără țară primejduită.

Încă de mult, de cînd Unguriî trecuse întăi

Respect pentru oameni și cărți

de ceasta parte a Carpaților, pe la 1200, botezînd Cumanî, întemeind cetăți și aducînd coloniști de neamul lor, dar mai ales Sași, încă de cînd ei chemase în «Țara de peste munți» (*Transalpina*) pe cavalerii Teutonî, călugări înarmați cari nu mai puteau folosi luptîndu-se pentru Hristos în Locurile Sfinte cu totul pierdute, apoi pe cavalerii francesi ai Sfîntului Ioan de la Spitalul din Ierusalim (Ioaniți, Hospitalieri), cari pierduse și ei aceeași menire,—se întemeiasă orașe în marginea muntelui, dintre care cele mai vechi sînt Cîmpulungul muntean, în valea Rîului Doamnei, și Baia, în valea Moldovei. Ele aveau case și biserici de piatră, șanturi de apărare, drepturi și scutiri din partea regelui și o cîrmuire deosebită prin șoltuzi, voîți sau județi, pe lîngă cari judecau pîrgarii sau jurații. Un obicei pe care Sașii îl aduseseră cu dînșii în Ardeal din Germania renană, de unde porniseră, și care se îmbrăcase întru cîtva la noi în veșmînt românesc.

Germanii se coboriau de un timp tot mai mulți în Galiția, care ajunsese în sfîrșit pașnică și asigurată supt puterea regelui cuceritor al Poloniei; Armeni din Asia-Mică, goniți de întinderea păgînilor Saracini din Siria și Egipt asupra țerii lor, trecuseră Marea-Neagră în peninsula, stăpînită mai mult de Genovesi, a Crimeii; acești harnici negustori apucaseră apoi marele drum «tătăresc» al mărfurilor ca să ajungă tot în Galiția aceea, ce era nodul prin care negoțul Apusului se lega de

Respect pentru oameni și cărți

piețele Răsăritului. Lembergul germano-armenesc, Cracovia curat germană luară astfel un mare avînt, și Germanii ca și Armenii galițieni, dar aceștia mai mult, mai departe și mai trainic, întemeiară colonii, în târgurile ce se înjghebase pentru nevoile satelor între Siretiu și Prut. Siretiul și Suceava ajunseră locuri însemnate pentru negoțul și meșteșugul lor, apoi unda de bogăție atinse în creșterea ei răpede Botoșanii (satul urmașilor lui Botăș), Iașii (satul urmașilor lui Iaș), Vasluiul, Bîrladul, Tecuciul. Se ajungeau astfel cele două mari porturi de la Miazăzi, până la care nu apucase să înnainteze Domnul Țerii-Românești, stăpîn al țermului dunărean: Chilia, într'un ostrov de la gura marelui rîu, și Cetatea-Albă, de la limanul Nistrului, — amîndouă încă în mîna Genovesilor.

II.

Moldova până la Alexandru-cel-Bun.

Se întîmplă atunci, desăvîrșind astfel lanțul de împrejurări care făcu din Țara Moldovei un Stat, că Voevodul Bogdan din Maramureș, fiul lui Micu, nu putea trăi în pace cu dregătorii Craiului. El se răsculă, îndemnat de sigur și de Litvani, cari pîndiau acest puternic turn de hotar. Apoi fu iertat, și peste puțin se supără din nou, ca un om inimos și neînduplecat ce era. Într'o bună zi — cu ade-

Respect pentru oameni și cărți

vărat o zi bună și pentru el și pentru noi —, pe la 1360, Bogdan porni din moșia sa spre Răsărit, cu familia și cîțiva căpitani și ostași, credincioși ai săi, — o ceată de vre-o sută de oameni, supt steagul, menit să aducă noroc, care purta bourul cu steaua în frunte, între roata soarelui și secera lunii nouă. O vale îl duse în altă vale, și el se găsi, plin de o mierare bucuroasă, ca toți cei ce aū trecut pe acolo, — în țara de vechi păduri frumoase, de culmi rotunzite, de văzduh limpede, care se desface, după trecerea pasurilor, în Bucovina de astăzi. De aici pornia zburdalnică, spre locurile cu tot mai mult soare, o apă ca lacrima, Moldova. Voinicul ascultă de îndemnul apelor, care vorbeau de lupte, de pradă, de ocîrmuire strălucitoare asupra largilor plaiuri. Romîni supuși Ungurilor și judecați de Voevodul Sas se tulburară la venirea străinului, dar nu ca să-și apere pe stăpînitorul de până atunci, care fu învins, chemă în zădar ajutorul celui ce-l trimesese aici, și muri. Fără folos veni din Maramureș fiul său Balița (Balc), pe care Ludovic Craiul îl împodobise cu Voevodatul maramureșean. Bogdan nu făcuse numai un popas în fuga sa, jucîndu-se puțin și de-a războiul; el *descălecuse*, ceia ce însemna în limba veche că se așezase trainic, pentru viața sa și a neamului său. În locul casei din Cuhea, el căpătă o locuință, o *Curte* de piatră, de la Sașii din Baia, cari văzură cetatea lor prefăcută în Scaunul celui d'întăi «Domn al Țerii Moldovei».

Titlul nu spunea mult; Bogdan trebuise să-l aleagă, atunci cînd cel mare și frumos al Țerii-Românești fusese luat de Voevodul dunărean. «Țara Moldovei» era numai un început, un sîmbure. Pretutindenî în zare se vedea pămînturi fără stăpîn, pe care le putea alipi lesne la cucerirea sa d'întăi războinicul, biruitor al Ungurilor, ce se răzima pe zidul cel tare al Carpaților. În jos, peste multe sate frumoase, era colțul unguresc din văile Bistriței, Trotușului și Putnei, unde străinii, veniți pe la 1200, odată cu episcopul catolic al Cumanilor din cetatea Milcovului, făcuse, în apropierea Ocnelor de sare, tîrguri: Bacăul, Trotușul, Agiudul, Putna, iar mai departe — acum în țara lui Alexandru-Vodă Munteanul — Buzăul. Peste Siretiu, așezările nouă ale Nemților și Armenilor, vechile tîrguri, multele sate, cetățile de la Nistru: Hotinul, Soroca, Tighinea, și pescăriile de la Dunăre așteptau să fie dijmuite, apărute și stăpînite.

Lațco, feciorul întemeietorului, însurat cu o Romîncă, de lege răsăriteană ca și dînsul, duse stilpii cu bourul — cari mai tîrziu ajunseră să fie hotarul obișnuit al oricărei moșii — până la Siretiu. El fu recunoscut de marele rege vecin, al Poloniei, și, făcîndu-se a urma sfaturile cuiva care putea să-i aducă mult rău și mult bine, el chemă în reședința sa un episcop catolic, pe o vreme cînd ortodoxia, de care se ținea cei mai mulți dintre supușii săi, n'avea decît biserica din Rădăuți, unde se îngropară rămășițele lui Bogdan. Un Polon ajungea